

א. ציונים בעיקר נידון פתיחת פקק, והצגת נידון שנים שעשאוה

בהאי מילתא שמסופר כאן שרק כשנאספו העדרים יכלו לגלול האבן מעל פי הבאר, אמרתי סימנא מילתא לדון בענין שנים הפותחים יחד פקק מעל פי הבקבוק, כי הנה נודע בשערים המצוינים בהלכה הן נידון בהלכתא רבתא לשבתא, אשר בעת פתיחתו הראשונית נפרדת ממנו רצועה (שמחזקת אותו עד לעת הפתיחה), האם יש לאסור זאת מצד מחתך או מצד עשיית כלי, או שהדבר מותר, או שאף אם אין בזה איסור דאורייתא יש בזה איסור דרבנן, או שמא יש בזה חילוקים וכגון בין פקק פלסטיק לפקק פח מתכת. ראה בדברי הגרש"ז אויערבך (בסו"ס מאור השבת ח"ב מכתב כג אות ז) והגר"ש אלישיב (הלכות שבת בשבת ח"א פ"ד ס"ח, משמרת מועד קונט' בסוף ח"ב אות ו) ובספר אור לציון (ח"ב פרק כז סעיף ח) חוט שני (שבת ח"א פרק טז סוף ס"ק א) מנחת יעקב (דהאן, שבת ח"ג פ"ד סעיף יח והלאה) מעשה השבת (ח"א סוף פרק יב ופרק יד סעיפים יא-יב) שו"ת דברי בנייה (ח"ט סי' טט) שו"ת אור ישראל (שווארץ, א"ח סי' טו) קונטרס 'פיה פתחה בחכמה' (פאלק, שכולו סביב נידון זה) וקובץ בית אהרן וישראל (גל' קפא עמ' פד).

ומפורסם שמרן הגרב"צ אבא-שאל היה פותח הבקבוק בשבת לעיני תלמידיו משיבת 'פורת יוסף' כדי להורות הלכה בפניהם לאמור שאין בזה בית מיוחד כלל, וכפי שהעיד הגאון הנאמן (בהערותיו למנוחת אהבה ח"ד עמ' קצז) שכן שמע, ושוב ראיתי בקובץ אור תורה (כסלו תשע"ז מכתב ט) שצ"ח הרה"כ שקודם לכן (אלול תשע"ו סימן קנב) האריכו למנות האוסרים והמתירים בזה, וכתב שיש להוסיף בין המתירים את רבינו הנאמן דס"ל שהוא היתר גמור וכדעת הגרב"ץ, אך איהו גופיה (שם במנוח"א) צ"ח שבחזון עובדיה (ח"ה עמ' ססח) הגם שהעלה להיתר מכל מקום כתב שטוב להחמיר לפתוח הבקבוק מערב שבת היכא דאפשר. והוסיף הרב הכותב שכן דעת הראש"ל המקובל הרמ"א במאמר מרדכי (ח"ד סו"ס קט) שטוב להחמיר לפתוח הבקבוק מער"ש כשאפשר. ויש לציין עוד שהרה"ג המובהק רבי אופיר מלכה שליט"א בהקדמה להליכות שבת ח"ב הביא דוגמא להתחזקות ביראת שמים והקפדה על הלכות, בהימנעות מפתיחת פקק בשבת, ודו"ק.

בטרם נבוא אל הנידון אשר למענו דרכתי קס"ת לסדר מערכה זו, אקדים שיש שבשביל לצאת מידי ספק חיוב סקילה וחטאת, הם פותחים את פקק הבקבוק שני אנשים יחד, שבכחאי גוונא איכא פטורא דשנים שעשאוה' (שבת ג. וצב). והנה יש שעושים זאת עם ילד קטן, ובוהו אנו באים לספיקת הגאון מהר"ט אלגאזי בשו"ת שמחת יו"ט (סימן נ"ט), דאפשר שהפטור של 'בעשותה' יחיד ולא שנים, זה דוקא כששניהם בני עונשים, משא"כ כשאחד בלא"ה פטור א"כ כל החיוב נופל על השני שהוא בר חיובא. והבאתי דבריו בספר תולדות נח (עמ' תקלג) ושם (עמ' תקלח) ביארתי ספקו ושיתו, וע"ע שם (עמ' ר"ט) שהבאנו לדון בדין שפיכות דמים כחאי גוונא, וצ"ע.

[ודע כי אחר כותבי מערכה זו, דיברתי עם ידידי הגאון האדיר רבי יעקב דהאן שליט"א דלכאורה איכא כעין ס"ס, חדא אם עיקר פתיחת פקק הבקבוק אסורה, ושנית דהוי שנים שעשאוה. והשיב לפקק על האמור, שלדעתו, מעיקרא אין כלל היתר לפתוח הפקק, שטעם הגרב"ץ שהתיר הוא משום שחשב שנעשה פקק רק בבקבוק, ולא היא אלא כיום קודם לכן נעשה צורה, וכן מה שחושב שאח"כ נוספה טבעת אי"ז נכון עכ"פ היום. כמו כן בדין שנים שעשאוה, נקטו כל הראשונים וכן נקטו עשרות אחרונים שזה רק פטור מחטאת (עי' דרך אמונה הלכות כלאים פ"ט ס"ק עז וציון קכג) או ממלקות אבל איכא איסור דאורייתא. ומה שהרמב"ם (שבת פרק א הל' טו) כתב 'פטורין', הא גם במחמר (שם פרק כ הל' א) כתב לשון 'פטור' אע"פ שבודאי הוא איסור דאורייתא, ועל כרחך שאין מזה ראייה. וממילא נמצא שאפילו אם נחשיב זאת כשנים שעשאוה, אין כאן כלל סמיכה לצירוף להקל, ותל"מ].

ונידון דידן הוא מה שראה ראיתי לגיסי הרה"ג זבולון הכהן שליט"א מראשי ישיבת משכנות התורה תכב"ץ בעיה"ת בני-ברק תובב"א, שאף הוא היה עושה פתיחה יחד

עם עוד אדם, אלא שכשביקשתי שיוסב הפקק, מיאן האיש ויאמר שאינו רוצה לעשות שום פעולה של פתיחה, ושאלתי הרי בין כה וכה כבודו משתתף בפתיחת הפקק על ידי שתופס את הבקבוק שרק כך בסיבוב הפקק ע"י האדם השני נפרד הפקק ממסגרתו, ויהי כמשיב שהוא אינו עושה שום פעולה חדשה אלא רק תופס את הבקבוק שלא יסתובב, וכל הפעולה היא של השני (וממילא אינו חשיב כאחד משנים שעשאוה, אלא הלה נחשב כפותח לבדו, והוא לא מידי עביד), ורק בזה הוא מיקל לעצמו (וכמובן שאין חילוק בין אם תופס הבקבוק לבין אם תופס את הפקק והלה מסובב הבקבוק, אם לא שנדון מצד 'שינוי') משא"כ לעשות מעשה פתיחה אפילו שנים יחד הוא ממאן.

והשיבותי כנגדו שאנכי לא כן עמד, אלא מסתברא שאף שהוא רק תופס את הבקבוק שלא יזוז, הרי זה נחשב מעשה ממש, דבשלמא אילו לא היה מפעיל כוח אלא רק יושב וכדומה על הדבר שלא יסתובב בזה היה אפשר לומר שאינו עושה פעולה [ושבו ראיתי מש"כ הרה"ג משה קוטקס שליט"א בספר הזכרון 'כאיל תערוג' (עמ' קס), שישנה שאלה יסודית היאך להגדיר פעולה הנעשית ע"י כובד גוף האדם, האם כמעשה או לא, ושם בהערה צ"ח לכמה דוכתי שמרנא הגרש"ז אויערבך נגע בנידון זה (וכעת יצא 'אור השבת' גליון לב עמ' יג הערה 4, ושם דנו בשיטת הגר"ש אלישיב בחקירה זו), עיי"ש], אבל כאן הרי הוא מפעיל כוח בהידוק אצבעותיו על הבקבוק שלא יסתובב, וזו פעולה אקטיבית אף שמטרתה שהבקבוק ישאר במקומו ולא יסתובב, ולכן נראה שזה נקרא מעשה גמור.

ב. ב. דימוי לדין מצמצם בכל התורה

ואמרתי ארדה נא אל העי"ן ואראה להיכן הדעת נוטה בהכרעת הדבר, ולכאורה נראה כי הלכה זו מקורה פתוח אל ים התלמוד במסכת סנהדרין (עו:) בדין 'מצמצם', שהגמרא שם אומרת, שברציחה כגון שכבש את רעהו לתוך המים או לתוך האור ואינו יכול לעלות משם ומת, הרי זה חייב כדן רוצח אע"פ שלא הכניסו לשם אלא רק השאירו שם. ולגבי נזיקין פליגי אמוראי התם, דרבינא מחייב בקל וחומר מרוצח, ורב אחא בר רב פוטרי משום דדריש 'מות יומת המכה רוצח הוא', ברוצח הוא דחייב לן מצמצם אבל בנזיקין לא חייב לן מצמצם, עיי"ש. ולהלכה נקטינן דחייב, עיין רמב"ם הלכות חובל ומזיק (פ"ו ה"ב) וטור שו"ע ח"מ (סימן שפג סעיף ה) ובביאור הענין עיי"ש בב"י ובנו"כ ואכמ"ל.

אלא דהכא שאנו דנים לגבי חיוב מלאכה בשבת, נראה שאין לחייב על 'מצמצם', שהרי חידוש זה נאמר דוקא גבי רציחה, וגם הסובר שיש לחייב גם בנזיקין, היינו משום דאיכא ביה ק"ו מרציחה, משא"כ שאר מילי. ואמנם ראה בברכת אברהם ארלנגר (סנהדרין שם בענין מצמצם אות ה) שהסתפק בזה דאפשר שהמיעוט 'רוצח הוא' הוא רק למעט נזיקין ולא שאר דברים, ויש לפלפל בזה. אכן הפשטות היא כמו שכתבנו בתחילה, וכן מבואר יוצא מדברי באר הגולה (סימן ה סעיף יג) וביאור הגר"א (שם ס"ק ט) בהא דפטרינן מי שהושיב אדם במים או בשלג עד שביטל ממנו אברי תשמיש, כיון שלא סרסו בידו, והיינו משום שבכל התורה כולה לא מחייבין על מצמצם, עיי"ש. וכן נקט באבני נזר (אה"ע סימן כא אות יז) שדוקא בנזיקין חייב במצמצם כיון שסו"ס נעשה ההיזק או המיתה, משא"כ בשאר איסורים שהאיסור הוא מפאת העושה אזי בעינן מעשה גמור.

ושבו ראיתי לרבינו הגר"ח זצ"ל בשו"ת רב פעלים (ח"א יו"ד סימן ב מ"ה ובהיותי) שכתב לחייב בנידון מדין מצמצם כדמרינן נזיקין ליהוי כרוצח, ודחה דבנזיקין כיון דמתחייב בגרמא ילפינן לה מדין מצמצם משא"כ שאר איסורים לא ילפינן מדין מצמצם. אך שוב העיר שבגמרא גיטין (עח.) מבואר שבערק לה חרציה ושלפתיא חשיב שעשה מעשה נתינת גט, ומזה יש ללמוד דהאי דינא דצמצום איתיה גם בשאר דברים (אכן אי נמא דמהני גרמא בנתינת הגט [עיין זרע יעקב סקווירא קובץ ב עמ' קלד] ילד"ח ראה זו וצ"ע), ומזה סייע לסברת הט"ז (יו"ד סימן קצח ס"ק כא) דחשיב לנטייל

ציפורנים ע"י גוי כאילו עשה הישראל בידו המעשה, ודלא כהש"ך (בנקה"כ שם ס"ק א) עיי"ש. וכתב דלכאורה זה גם לא כפסק המג"א (סימן רנב ס"ק כ) בדין הרחיים של מים, שכתב שאם ישראל נותן החיטים בתוך הרחיים בשבת ליכא איסור תורה, משום שהמים הם הטוחנים, ושב ותיירץ את דעת המג"א, דאה"נ חשיב מעשה אך הוי כלאחר יד, עיי"ש.

וא"כ לענייננו, לפי הגר"ח יש לחייב מצמצם בכל איסורי התורה, ואף שלגבי שבת יש לחלק דפטור מטעם כלאחר יד, מכל מקום הכא לגבי פתיחת פקק הבקבוק, נראה שלא שייך פטור זה, כי אדרבא הדרך היא בכך, שהרי גם בחול פותחים לפעמים שנים ביחד כאשר אחד לבדו לא מצליח לתפוס את הבקבוק ולסובב את הפקק וכדומה. אולם אי נקטינן כדעת רוב הפוסקים הנ"ל שבשאר דיני התורה מצמצם לא חשיב כעושה מעשה, א"כ לכאורה התופס את הבקבוק אינו עושה כלום אלא רק המסובב את הפקק. ואע"פ שמסתברא דאף במצמצם איכא עכ"פ איסור דרבנן (וכן העלה הה"כ בספר הזכרון כאילו תערוג עמ' קמט), מכל מקום בנידוננו לא אכפ"ל מזה כיון דהעיקר דפלטין מידי ספיקא דאורייתא משא"כ בספק דרבנן יש להקל.

ג. חילוק בין זה לבין מצמצם

אלא שכאמור נראה דלא הוי מצמצם כי אם מעשה ממש. שמלבד מה שיש לדון בזה ע"פ יסוד הרא"ש במסכת בבא קמא (פרק ו סימן יא) שדן מדוע לגבי נזיקין לא אמרינן שיתחייב אם הזיק באופן שסייעתו הרוח בעשיית האש כמו זוהר ורוח מסייעתו דחשבינן ליה כאילו עשה המלאכה לבדו. ותיירץ דשאני שבת דמלאכת מחשבת אסרה תורה אע"פ דלא הוי אלא גרמא בעלמא בהכי חייבה תורה כיון דמלאכה זו עיקר עשייתה ע"י רוח, משא"כ בנזיקין פטור בגרמא. ולדבריו יש לדון דהכא גבי שבת מתחייב מצד מלאכת מחשבת, כיון שכך היא צורת מלאכת פתיחת פקק, שמשולבת היא בשתי פעולות הנעשות יחדיו, תפיסת הבקבוק וסיבוב הפקק [אך ילד"ח דאין הדרך העיקרית לפתוח ע"י שני בנ"א יחד]. ויש לדון לחלק בין מלאכה משותפת לשני בני אדם ובין מלאכה שנעשית ע"י אדם ורוח מסייעתו או מכשיר חשמלי וכדומה, וצ"ע [ושבו העירוני דהכי מוכרח, שהרי בשני בני אדם אתינן לנידון דשנים שעשוהו] ועוד חזון למועד.

זאת ועוד והוא העיקר, דשאני נידוננו ממציות של מצמצם, שלגבי מצמצם הוא אינו פועל אלא באדם הנרצח ובדבר הנזק שלא יצא מתוך מצב הזיקו או מקום מיתתו אבל אינו יוצר שום הזיק מחודש וכדומה, משא"כ כאן תפיסת הפקק היא עצמה יצירת המלאכה בעצמותה שכאמור אינה נפעלת אלא ע"י סיבוב צד אחד ותפיסת צד שני (וכמוכח שפאשר גם לעשות סיבוב של הבקבוק לצד אחד וסיבוב של הפקק לצד השני ואז יפתח מהר יותר), וא"כ אין זה דומה לתפיסת אדם שלא יברח מתוך המים, שהם כל המיתה מונחת במים ורק שהמצמצם דואג שהלה לא יברח משם, אלא זה דומה לתינוק המונח על כמין מעלית חשמלית שעולה לכיון מעלה ובא אחד ומניח רגלו מעל ואז מלחץ עליית המעלית התינוק נמחץ תחת סולייתו, שאין זה מצמצם אלא רוצח בידיו בעזרת המעלית [וכאמור לעיל היינו משום שצריך להפעיל כח התנגדות, משא"כ כאשר הוא מוטל על דבר ומחמת כובדו נעשה הדבר מאיליו בזה צ"ע אי חשיב מעשה ידיה].

וכשדוברתי בזה כדרכה של תורה עם הלומדים בבית המדרש ברכת אברהם וכן עם הלומדים בשכונתי ברחוב אברהם רביץ, עלו במחשבתי ויצאו מפי כמה דוגמאות להמחשת הענין, וכאשר דימתי כן ראיתי שכבר כתבו כן בספרי מחברי זמנינו, ואביא את הדברים משם הגם שאף אנא נפשי אמרית ויהינא דעת. בשו"ת מעשה חושב (ח"א סימן 201) כתב שההבדל בין מצמצם שחידשה תורה שחייב עליו לבין מניעת הצלה של הסרת סולם או פיזור סממנים שפטור, נתבאר בספרו 'מעשה וגרמא בהלכה' (ח"ו פ"ג) שיש חילוק בין אם מניעת ההצלה היא בנפעל עצמו או בדבר חיצוני, ועיי"ש (פ"ה) שיש לחלק בין 'מצמצם בניזק' למצמצם במזיק, דאע"פ שבמצמצם בניזק יש לדון אם הוא בגדר מעשה כללי או דין מיוחד לגבי רציחה, במצמצם במזיק הרי זה בגדר מעשה.

ויש להמחיש הדבר לגבי מים גופא, וכפי שכתב בספר הזכרון כאילו תערוג (עמ' קלט, ועיי"ש עוד אריכות עצומה ונפלאה בכל הענין), שמצמצם המבואר בגמרא היינו שתופס את האדם ולא נותן לו לצאת מן המים, וזה פעולה בניזק, ויש אפשרות שעושה פעולה במים, והיינו כאשר מים עוברים בבריכה אלא שהיא לא מתמלאת כיון שיש לה פתח ניקוז מהצד השני, וכאשר בא אדם וסתם את הפתח ועל ידי כך נטבע למות תינוק הנמצא בתוך הבריכה, בודאי אינו נחשב מצמצם, ואולי יש מקום לדון דהוי גרמא (וכן נקט בחידושים וביאורים ב"ק כב. בדין אשו משום חציו) אך מצד מצמצם לא שייך לפטור בכה"ג. והנה בענייננו אינו דומה כל כך לציור הנ"ל שבו אין הפעולה כלל בניזק אלא רק במזיק, וכאן פעולת התפיסה היא בפקק עצמו, אבל עכ"פ דומה בעצם הדבר שפעולה זו היא יוצרת את כל הדבר ובלעדיה אין כאן כלום משא"כ פעולת מצמצם שהיא רק חסימת אפשרות ההצלה מן המצב הקיים.

וראיתי גם דוגמא לגבי שבת גופא, בספר נתיבות שלום (גלבר, שבת סימן נד אות ד), שאחר שהביא החילוק הנזכר בין מצמצם אדם במים לבין מצמצם המים, כתב שלפי זה נראה, שכאשר עומדת קדרה בתנור והוא סוגר את דלת התנור והקדרה ממחרת להתבשל, אין זה משום המשך המצב הקיים, שהרי בחום הנוכחי סופה להתבשל רק אחר זמן רב, ואילו על ידי סגירת הדלת אזי חום התבשילים עולה הרבה וזה גורם את מהירות הבישול, והרי זה ממש כמו אחד שחוסם את המים לצאת מהברכה, עיי"ש. והיינו דהתם אינו מונע את הסיר מלצאת ממקום בישולו, אלא יוצר לו מצב מחודש של בישול מהיר יותר, וזה נקרא מעשה גמור. והכי נמי בענייננו גבי פתיחת פקק, וכמשנ"ל.

[אחר זמ"ר הזכירני ידידי הג"ר מאיר חזן שליט"א ר"מ ישיבת עטרת יצחק תכב"ץ, שכבר דיברו בזה אחרוני זמננו. שהגאון איש האלוקים ר"מ הלוי זצ"ל בספרו מנוחת אהבה (ח"ב פ"א הע' 46) נקט שנתנית כסיו על סיר המתבשל אינה נחשבת בישול ממש אלא הוי רק כמצמצם ואינו אלא איסור דרבנן ונפ"מ שבדיעבד אין התבשיל נאסר, וסייעה מלשון מרן (סימן רנו סעיף ה) שהוא גורם לבישול, עיי"ש שמשו"ה נטה מהמפורש במאירי (שבת עג.) וברטנורא (שבת פ"ז מ"ב) שיש בזה חיוב מבשל (וכן איתא בפ"י רבי יהונתן מלוגיל שם בריש הפרק). וכן נקט בשו"ת אור לציון (ח"ב פרק יז הע' ט ד"ה ואם) בפשיטות בתו"ד בלא להזכיר דברי המפרשים. והג"ר אורי (אביו של ידידי אריה דבי עילאי רבי יוסף דוד) כהן שליט"א מראשי ישיבת פורת יוסף, כתב הכהן במכתב ללוי לדחות דבריו (ונדפס שם ח"ד סימן כו), דהא עיקר מלאכת מבשל היא באופן של גרמא (אמנם הרי ודאי בגרמא רחוקה בעלמא לא נימא הכי, וא"כ הנידון הוא עד היכן נחשב מעשה בישול ממש, ודו"ק), והמחבר שב לחזק דבריו הראשונים. וע"ע בילק"ו (מהדו' תשע"א שבת ח"א עמ' תרכט), וילה"ע ע"ד ואכמ"ל. ועכ"פ להאמור נכונים דברי הראשונים הנ"ל שאין כאן מצמצם אלא הוי מעשה בישול ודו"ק].

ד. בירורים בהגדרת מעשה במלאכת שבת

ואמרתי להוסיף בזה כמה מילי מהלכות צידה דשייכי לענייננו, והעירני אליהם ידידי העמקן הרה"ג מאיר דביר שליט"א, דהנה איתא במשנה (שבת יג ז) ונפסק במשנ"ב (סימן שטו סוף ס"ק כה) שאם ישב האחד על הפתח ולא מלאהו וישב השני ומלאהו, השני חייב, שעל ידו נעשתה הצידה. וזה לא דמי לנידוננו, דכאמור הכא הוא עשה פעולה אקטיבית, משא"כ כשממשיך לשבת ואינו מפעיל כח. אלא שיש לדון א"כ מה הדין כאשר הוא יפעיל כח כדי לחסום את הפתח, וכגון שיש שם מסוע חשמלי שדוחפו אחורה והוא צריך כל הזמן להתקדם קדימה או כאשר חוסם הפתח רק על ידי שנתלה באויר ותופס במוט שבמפתח וכדומה. ולכאורה להאמור אם כל החילוק הוא בין היכא שמפעיל כח להיכא שאינו צריך להפעיל כח, א"כ בכה"ג יהיה חייב.

ודוגמא זאת לכאורה קיימת גם באיש אחד לבדו, דהנה נראה פשוט שאם הוא בא בערב שבת ועמד בפתח ומלאהו ונכנסה שבת והמשיך לעמוד שם, אינו חייב על צידה. [ועיין בביאור הלכה שם ד"ה ישב, שהסתפק במי שישב על הפתח בשגגת שבת או שגגת מלאכה, אם מחויב להסתלק או יכול להישאר שם אחר שכבר נעשתה המלאכה, וצידד לחומרא]. ואי נימא שכל זה מחמת שבשבת אינו מפעיל כח אלא נשאר שם והצידה ממשיכה מאליה, א"כ באופן שהוא צריך להפעיל כח בשביל להמשיך לחסום את הפתח, יחשב שהוא עושה מעשה בשבת ויתחייב. אכן אולי שאני צידה כזו, שהיא מלאכה יוצאת דופן, שהאדם פועל בדלת וחייב על צידת צבי שנמצא רחוק ממנו ולא עשה בו שום דבר ממש.

ואולם באמת מצאנו זו גם בצידה פיזית, דאמרו בגמרא (שבת קז) ונזכר במשנ"ב (שם) שאם נכנסה לו ציפור תחת כסותו והוא יושב ומשמרה אין כאן צידה, ומדלא חילקו בזה משמע שגם כשמפעיל כח אקטיבי בכל זאת הוא פטור. ולכאורה צריך לומר שכל מלאכת צידה היא שונה ואין חייבים בה אלא על התוצאה וממילא כאשר כבר ניצודה הציפור וכו' תו אין לחייבו. ויתירה מזה מבואר במג"א (שם ס"ק יא) שאפילו אם ביתניים פסקה הצידה והבעל חי יכל לצאת בכל זאת אם חזר אחד ומילא הפתח וכו' פטור, ואמנם כל האחרונים חלקו על המג"א, עיין בשעה"צ (ס"ק ט) ובמחקרי ארץ (לגר"י ריאל הכהן שליט"א, ח"א סימן יז) ואכמ"ל.

ויתכן לחלק עוד דהתם התחילה פעולת הצידה עצמה, ומשום הכי אפילו שממשיכה באופן אקטיבי אינו חייב, משא"כ הכא אף שהפעולה התחילה מ"מ המלאכה גופה לא נעשתה כלל, ובזה שפיר אנו מייחסים את המלאכה שתהיה למי שמפעיל באותו רגע כח אקטיבי, ודוק"ה. ויש עוד לפלפל בזה בסוגיא (ב"ק יז) דחמשה שישבו על ספסל אחד ולא שברוהו ובא אחד וישב עליו ושברו שהאחרון חייב, עיין בבית יוסף (ח"ו סימן שפא) שיטות הראשונים, ועכ"פ דו"ק דלהאמור בדברינו שאני התם דהיושבים אינם עושים פעולה אלא כעת הם במצב של שב ואל תעשה (ומ"מ בודאי שאם לבסוף ישבר הספסל מחמתם הם יתחייבו, והנידון הוא רק כשבא אחד אחר ועשה פעולה, שאז מייחסים את הנזק אליו. אכן אחר זמ"ר עיינתי בהן סוגיא וראיתי דלא מילתא דפשיטא הוא). ועוד יל"ד בזה במש"כ אחרוני זמננו לגבי מכוונה שצריך להמשיך ללחוץ על הכפתור כדי שתפעל, אכן דו"ק דלא דמי לנידוננו לתרי צדדי, ואכמ"ל.

אחר זמן העירני הרה"ג אריאל בנט שליט"א בארוכה בגדרי מעשה בצירוף מצב טבעי קודם, ותו"ד בדגמרא ב"ק (נו:) אמרינן המעמיד בהמת חבירו על קמת חבירו חייב, ועיי"ש בתוס' (ד"ה המעמיד) שחיובו משום שן ורגל (ולא משום אש, עין מש"ב בחי הגרש"ש שם סי' כב ובקובץ ביאורים אות מח), אך הרשב"א (שם) כתב דהוי כהאכילה בידים (ועי' בחזו"א שם סי' א וזאת מה שחילק בדעתו). והקשה באבן העזר (או"ח סימן שכח) מאי שנא מדאמרינן (שבת קכב) מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים בשבת, עיי"ש מש"ת. והחזון איש (או"ח סי' לו ד"ה החורש) תירץ, דבמזיק הנזק שנאו לפני המקום, אבל בשבת שנאו לפני המקום טורח האדם במלאכת חול.

והגרצ"פ פרנק (כרם ציון חלק יב עמ' כא) הקשה עליו מדברי הנמוק"י הידועים (ב"ק כב) שהק' למ"ד אשו משום חציו, א"כ היכי שרינן להדליק נרות לשבת מערב שבת, ות"י דהוי כזורק החץ שבשעה שיצא מידו באותה שעה נעשה הכל וכו'. ואם איתא שהכל תלוי בטורח האדם במלאכת השבת, למה לו לחדש סברא זו, הו"ל בפשיטות דגבי שבת אין קפיידא אלא משום טורח האדם וכו'. ועי' בחזו"ע (שבת ח"ד עמ' פד) שהתווכח עם הגרצ"פ, שסברת החזו"א נאמרה כבר בגדולי האחרונים (בית מאיר אה"ע ס"ה, חת"ס ח"ו סי' כד, כת"ס או"ח סי' מה, ישועות יעקב אה"ע שם ואו"ח סי' רסא ס"ק ו) בהא דלא אמרינן שליחות לחומרא בשבת, והא דהנמוק"י הנה מצאנו שהרבה ראשונים פליגי עליו (בקצוה"ח סי' שצ הוכיח כן מהתוס' ב"ק יז: ובאחרונים הוסיפו שכן מוכח ברמב"ן רשב"א ור"ן), ושוב כתב (בשם התולדות זאב שהוא אחי הגרצ"פ) ש"ל דאה"נ הנמוק"י יכל לתרץ כסברת האחרונים הנ"ל אלא שהאמת נקט שהכל נגמר ברגע של המעשה (ונפ"מ דאמרינן הכי גם לחומרא, כשעשה בשבת ונגמר במוצ"ש) עיי"ש, וכעת מצאתי בקהלות יעקב (ב"ק סימן כא) שהאר"ך בדברי הנמוק"י כלפי הנקודה הנ"ל וצלע"ב.

ואמר הרה"ג א"ב הנ"ל, שנראה שמודה החזו"א שכל דבר שמתייחס לאדם לא שייך לפטור מצד שגופו נח [וממילא מה שדנו גבי שליחות לחומרא, יש לומר דאכן היה לנו לחייבו, וצ"ע]. ודמות ראייה לזה, דאל"כ פס"י יהיה מותר, שהרי הטורח שהאדם עושה הוא מותר ומה אכפ"ל מהמלאכה שפועלת ממילא מחמת פעולת ההיתר [וילד"ח דסוכ"ס איכא טרחה ומייחסים אותה אליו ולא מהני מה שיש כאן גם צורך היתר]. אלא כל יסודו הוא בדבר שבאמת האדם לא עשא, וכגון המעמיד בהמתו כו' שהיא אכלה, רק שלגבי נזיקין אמרינן ששנאו עצם ההיזק ולכן אין לפוטרו על כך, משא"כ בשבת פטור כיון שהוא לא תלש בעצמו ואין זו דרך המלאכה לתלוש על ידי בהמה. ושוב מצא כי בגגזים ותשובות (ואינו תחת יד, וראה בספר אהל ישעיהו על ב"ק עמ' תקנו, והובא בספר מאמר איש על שבת סי' פז) האריך החזו"א להשיב על טענות הגרצ"פ, עיי"ש דבריו בעומק הענין בכמה סוגיות הש"ס.

עכ"פ בדבר שכן הדרך לעשותו, חייב עליו ונחשב מלאכתו בשבת, הן גבי בהמה כמו חורש וכדומה, הן גבי כלי כמו מכנים חטים לריחים, כמפורש בחזון איש (שם בריש הסימן) שנקט כדעת אבן העזר (שם) דהוי מלאכה דאורייתא, ודלא כהמגן אברהם (סימן רנב ס"ק כ) שכתב דהוי רק איסור דרבנן. ועיי"ש בחזו"א לגבי הפורס מצודה ונכנסה לתוכה חיה וניצודה. ולפי זה יל"ד לגבי פתיחת פקק הבקבוק כשאחד מסובב ואחד מחזיק, דאף אי נימא שתפסת הבקבוק לא חשיבא מעשה מ"מ אפשר שכן הדרך לפתוח על שנים יחד כאשר אחד לא מצליח לבדו, ויל"ד אי בעי שיהיה כך הדרך ע"פ רוב או סגי במה שהדבר מצוי, ועוד יש לפלפל בחילוקים ותן להכם ויחכם.

עוד אציין ממה שהעיר ידידי הנ"ל שמצאנו גבי נזיקין, דתנן בב"ק (לא) שני קדרים שהיו מהלכים זה אחר זה, ונתקל הראשון ונפל ונתקל השני בראשון, הראשון חייב בנזקי שני. ובגמרא שם אמר רבי יוחנן לא תימא מתנ"י ר' מאיר היא דאמר נתקל פושע הוא וחייב, אלא אפילו לרבנן דאמרי אנוס הוא ופטור, הכא חייב שהיה לו לעמוד ולא עמד, ורנב" אמר אפילו תימא לא היה לו לעמוד היה לו להזהיר ולא הזהיר. ועיי"ש ברש"י תוס' ובעה"מ בגירסת ר"ח שהחייב הוא מצד אדם המזיק, ולדעת הרמב"ן בשיטת הר"ף החיוב הוא מדין בור, וביארו האמרי משה (סי' כט אות ד בהגהה) והדברות משה (שם ח"א סי' כא ענף ג) דלא חשיב אדם המזיק כיון שאין כאן מעשה, ומבואר שדעת שאר הראשונים דאעפ"כ חשיב אדם המזיק, ועיי"ש בנימוקי יוסף (טו: במשנה) שחילק דדוקא היכא דנפיל ושדי הוי דומיא דבור דלא שליט בגופיה אבל היכא דקאי אנפשיה לאו תולדה דבור היא אלא כמאן דאזקיה בידים דמי.

אחר כותבי כל זאת העירני ידידי הרה"ג שאול זיאת שליט"א דאיתא בגמרא בבא מציעא (י: גט בידה ומשיחה בידו, אם יכול לנתקו ולהביאו אצלו - אינה מגורשת, ואם לא - מגורשת. וכתבו שם התוספות שאם לאחר נתינתו קפצה ידה בחוזק ועי"כ אינו יכול להביאו אצלו אינה מגורשת, שהרי כשנתן בידה קודם שקפצה ידה היה יכול להביאו אצלו והקפיצה לא עשה הוא אלא היא והוה כטלי גיטך מגל גבי קרקע, אלא איירי כגון שהיתה ידה קפוצה והוא תחב בידה כל כך בחוזק שאם ימשוך המשיחה לא יביא הגט אצלו. וקשה (וכן הביא הגר"מ אוזבנז שליט"א בשיעורי דרך חיים ב"מ שם שהעיר הבה"ח שם"ש נ"י) מאי אהני שהיתה ידה קפוצה מתחילה, הרי מ"מ הנתינה נגמרת ע"י מעשה ידיה, כיון שכל רגע שהיא קופצת את ידה זו הפעלת כוח מצידה (ושם הוכיח זאת מדין חמשה שישבו על ספסל אחד) וצ"ע. ודן ידידי הנ"ל

במי שלדוגמא דחף ענב לתוך יד חבירו הקמוצה ועי"כ נמחץ הענב וניזוק, מי חייב. ואמרתי לו שיש לדון בזה גבי מלאכת שבת, מי נחשב שסחט את הענב, ויש לפלפל.

ה. פירכא דליכא הכא כלל פטור שנים שעשו

האמנם בינותי מתוך דברי הביאור הלכה בהלכות צידה (שם ד"ה אין אחד) נקודה מסוימת אשר לפיה תתהפך הקערה על פיה בנידוננו, דהנה השו"ע שם (סעיף ה) הביא הך דינא דמתניתין (שבת קז:) שאם אין אחד יכול לנעול הפתח לבדו ונעלו שנים, שניהם חייבים. והיינו דהך כללא דשנים שעשו פטורים זה דוקא כשכל אחד לבדו יכל לעשות את המלאכה, שאז כאשר עשו שנים הם פטורים, משא"כ כשאין המלאכה יכולה להיעשות אלא על ידי שניהם, הרי שניהם כאיש אחד וחייבים על כך. וכתב שם הביאור"ל בשם הפוסקים, שאפילו אם היה בעל כח גדול אלא שעושה באופן שהוא לבדו לא היה יכול לעשותו כגון שעושה באצבע אחת שצריך לסיוע האחר נמי מקרי אינו יכול וחייב.

ומעתה נבוא לנידון דידן ונחזה אנן, שהנה בפשטות ודאי הציור הוא באופן ששני אנשים משתתפים בפתיחת הפקק כאשר האחד תופס בבקבוק והשני תופס בפקק. [ואמנם יש מקום לצייר אופן ששניהם מחזיקים את הבקבוק ושניהם את הפקק. אלא שהוא אופן מוזר, ועל פי רוב כשעושים זאת אזי לבסוף ישפך המשקה מחמת מערכת הבקבוק או נפילתו, זאת ועוד שעיקר הבעיה באופן זה הוא שאם שניהם תופסים בבקבוק נמצא שאחד לוחץ על בידו של השני וא"כ התחתון לא עושה מעשה, ואם זה באופן שהעליון משחרר א"כ לא הוא עושה את הפעולה אלא רק התחתון. ואמנם אפשר לדחוק ולהעמיד אופן ששניהם אווזים בבקבוק כשאחד תופס בצד אחד בהתעגלות והשני בצד השני, וכן בפקק אחד נותן שתי אצבעותיו אחת בצפון ואחת בדרום ושכנגדו נותן אצבעותיו אחת במזרח ואחת במערב, ודו"ק. אך אין זה הרגילות, ואנו באים לדון על האופן הנורמלי האם שייך הוא ע"פ ההלכה].

ואם כן בכהאי גוונא הרי כל אחד לבדו בתפיסה שלו הן אם זה בפקק הן אם זה בבקבוק, אינו יכול לפתוח את הפקק ולהסירו מהבקבוק, שהרי ביד אחד לא מתעביד האי מילתא אלא בעי שני ידיים שזו אווזת בזה וזו אווזת בזה ויחד נוצר כח התנגדות כאשר הבקבוק מסתובב לצד אחד והפקק לצד השני, ואם כאן במצב זה חשיב כל אחד כאינו יכול, וכאמור בביאור"ל אין מסתכלים בעלמא על האדם אם הוא יכול או לא, אלא דנים על מצב זה, ובמצבנו הרי כל אחד לא יכול לפתוח את הבקבוק עם יד אחד, ואף אם יאחז בשתי ידיו, ובמצבנו הרי כל אחד לא יכול לפתוח את הבקבוק כאשר אווז בשתי ידיו בבקבוק או כששתי ידיו אווזות בפקק, אלא בעי שכל אחת תאחז בחלק אחר, וזה הרי לא מה שקורה. ואם כן נחשב זה אינו יכול וזה אינו יכול.

אמור מעתה, עד שאנו דנים האם המעשה מתייחס רק לאחד והוא חייב או שמא מתייחס לשניהם והם פטורים, הא ליתא שניהם חייבים, ואם כן נפל בפיתא כל הך היתרא דשנים שעשאוה, אלא אם כן יעשו זאת באופן מוזר ששניהם יאחזו יחד כל אחד ביד אחד בבקבוק וכן כל אחד בידו השנייה יאחז בפקק וכך יפתחו את הפקק, וצ"ע. והיה מקום להנזיד ולחלק דאף שאין דנים אלא באשר הוא שם על כל מקרה לגופו אם האחד יכל לעשות המלאכה לבדו, מ"מ בפתיחת פקק, אמרינן כשתופס בבקבוק ביד אחד יכול הוא לשלוח ידו השנייה ולסובב הפקק ולפתוח ואף שאת זה חברו עשה עכ"פ זה נחשב שהראשון יכול, אבל כשנתבונן נראה שאין בזה כדי שביעה והדבר נפרך מכמה דוגמאות של שנים שעשאוה.

וכשהרצתי את הדברים על שולחן שבת בבית הורי בעת רעוא דרעוין, אמר רב אחאי מרא דכולא תלמודא רבי בן ציון נר"ו, דנראה דלא שייך הכא למימר זא"י וזא"י ולחייב שניהם, דהכא א"א להחשיב פעולת האחד בכלל מלאכה, ולעולם אין אחיזה בבקבוק לבדה או אחיזה בפקק לבדה יכולה לבצע את התוצאה הנדרשת ולכן ל"ש לחייב את אחד מהם על כך. ואנכי לא כן עמדי, דאדרבא זה גופא הסיבה ששנים שעשו חייבים בכה"ג כיון שכל אחד נצרך לשני והמלאכה יוצאת מבין שניהם ואין אחד מהם מיותר כדי להיפטר. וגיסי הרה"ג רבי יעקב זכריה נר"ו רצה לדחות כע"ז, דהכא כל אחד עושה פעולה הפוכה מרעהו, וצריך להחליט איזו פעולה היא שעושה את המלאכה, וממילא רק אחד מהם יהיה חייב ולא שניהם. ואף עמו לא הסכמתי, דהא איהו מודה שאם זה יסובב את הפקק לכיוון אחד וזה את הבקבוק לכיוון הנגדי, לא נימא שמוכרח שרק אחד חייב, אלא שניהם שווים בדבר, שכאשר אחד מסובב לכיוון אחד והשני לכיוון השני אזי מחמת ההתנגדות הנוצרת נפרד הפקק ממסגרתו שנשארת על הבקבוק, וא"כ הו"ה כאשר אחד מהם רק תופס את הדבר שלא יסתובב, שהוא יוצר את ההתנגדות, והמלאכה יוצאת מבין שניהם.

ושוב הצעתי הדברים בבי מדרשא, וקאמר המאור הגדול רבי אא"י מאור נר"ו, דלדעתו לא חשיב זא"י וזא"י, בהקדם מה שהתקשתי, דא"כ גם ב"סחיבת ספסל קלאסית" הרי כל אחד אווז בצד אחד וכן מגביהים ומוציאים אותו, והרי במצב זה כל אחד לבדו ירים אותו רק מצד אחד ובהרבה פעמים אינו יכול להוציאו כך אא"כ יחליף מיקום ותנוחה וירימו מהאמצע וכו', וכי נימא דחשיב זא"י וזא"י, אע"כ צ"ל

למהרש"א דאף איהו לא קאמר אלא בדעת רבי שמעון, (ומאידך מצאתי במנחת אריאל עמ"ס שבת צג א אות ד דנקט דפליג) עיי"ש. ודו"ק עוד בביאורו"ל שכתב דין זה על אין אחד יכול לנעול ונעלו שנים חייבים.

וקושטא דמיעיקרא הקשו לי על עצם סברת התוספות, הרי אדרבא כשהם יכולים ועושים באופן שלא יוכלו אין לך שינוי גדול כזה וממילא יש לפטור אותם מטעם שלא כדרך. ואני השבתי דעכ"פ כך מבואר בתוספות ועל כרחק דלא סברי הכי (ושוב ראיתי במנחת אריאל שם צב ב אות יז בירור מקיף בענין). ואמנם כעת יש לדון דכאמור זו טענת הכלי חמדה ומחמת כן סבירא ליה דהתוספות לא דיברו על גוונא דא, אכן להאמור בראשונים שכן איירו בהכי יש להשוות שיטת התוספות אליהם, ומצד הסברא דלא אורחיה, הנה בגמרא (שבת צב:) יליפין לה מדכתיב "בעשותה" העושה את כולה ולא העושה את מקצתה, ורק רש"י (שם ד"ה רבי יהודה פטר וד"ה זה אינו יכול, ועיי"ש צג. ד"ה וחד) תלי לה באורחיהו, וא"כ צריך ליישב את רש"י שיכונו דבריו עם דברי הגמרא וכבר עמדו על כך המפרשים (עיין מהרש"א וחת"ס) ואכמ"ל, ועכ"פ לכאורה לא נוכל להוציא מזה נפ"מ לדינא.

ויש להוסיף עוד, דאף שהחתם סופר (בתוס' הנ"ל) והמרומי שדה (ד"ה ובמהדורא) נקטו דרש"י פליג על עיקר יסוד התוספות דידן, עיי"ש מה שחישבנו הסוגיא לפי התוספות ולפי רש"י (ויל"ד דרש"י לשיטתו במה שפירש הפטור מצד דלאו אורחיהו). וא"כ לכאורה יש לנו צירוף קולא מכח שיטת רש"י שגם בכהאי גוונא חשיב זה יכול וזה יכול ותרוייהו פטורים ורק כשאין אחד בעצם לא יכול לעשות לבדו אז תרוייהו חייבים. מכל מקום נראה שכיון ששאר ראשונים נקטו להדיא כדעת התוספות וכן העלה הכהן הגדול בעל המשנה ברורה, הכי נקטינן ומינה לא תזעזע.

על כן נראה שלפי יסוד הפוסקים שנפסק בביאורו"ל, מאוד קשה להגיע למצב של פטור שנים שעשוהו בפתיחת פקק הבקבוק, ולדברינו שאין חילוק בין המסובב לבין המתנגד, א"כ בין אם הוא תופס את הבקבוק והשני מסובב הפקק, בין אם הוא תופס הפקק והלה מסובב הבקבוק תחתיו, לא יהיה ליה, וחשיב ששניהם עשו את המלאכה והם חייבים, וכמובן כל זה אם ננקוט דאיכא בהכי חיוב, ועכ"פ אם נבוא להחמיר א"כ אדרבא למה להכניס שנים בספק פתיחת פקק ולא להפיל זאת על אחד ולמעט בגבירי, וכמובן עדיף שילד פחות מגיל בר מצוה יעשה זאת מאשר אדם גדול בר חיובא.

1. העמקה בחלוצ המלאכה בניתוק הפקק ונפ"מ לנידונו

ואף דקאימנא אחר חתימת הדברים, לא אמנע עצמי מלכתוב מה שהתעוררתי בעקבות דברי ידידי מהרא"ל מאור הנ"ל, שהוסיף בהסבר שיטתו (שכל אחד מפעיל כח שיש בו לפתוח את הבקבוק לבדו ורק שחצר באופן הפתיחה כיון שהוא מחזיק רק בפקק או רק בבקבוק), שבעצם לא צריך הפעלת כח יתירה, דאין המלאכה במה שמתחיל לסובב את הפקק שזה דבר קשה, אלא רק בניתוק הפקק שזה דבר קל. ולכאורה לפי זה גם אם נדון רק על הפעולה של אחד מהם, הרי בכל יתק הפקק, אלא שנראה שיש חילוק, שאם יאחז בבקבוק לבדו לא יעזור לו כלום לנתק הפקק, אבל אם אוחז בפקק אחר שכבר סיבבו והתחיל להפרידו אזי כשיגביהו הוא ינתק מהבקבוק כיון שהבקבוק ימשך למטה מחמת כובדו.

ובאמת צ"ע מתי נעשית המלאכה, כי הנה הפקק מחובר לטבעתו כבעשרה נימים בגודל ראש סיכה, ויש לחקור האם המלאכה היא בניתוק של הראשונה או בניתוק של האחרונה, והיינו אימתי נחשב עשיית הפקק לכלי (לדעת האוסרים, וכן יל"ד מצד מלאכת מחתך) האם כשמתחיל להתנתק או רק בשלב הסופי שהנתק לגמרי אבל כל עוד 'נימא מצא לה' לא נחשב שעשה מלאכה. ונפקא מינה לעניינו, דלהתחיל לנתק מקום החיבורים בעי כח דו צדדי ולא סגי באחיזת הפקק משא"כ האחרונה ניתקת בנקל, ודו"ק. ואמנם יתכן לומר דאע"פ שהמלאכה היא בהפרדת הנימא האחרונה, מכל מקום אין אנו מסתכלים ומתייחסים לאותו רגע בנפרד, אלא מסתכלים על כלל הפעולה שהיא לא יכולה להתבצע על ידי צד אחד אלא על ידי אחיזה בבקבוק ובפקק וממילא הוי זא"ז וזא"ז. וצ"ע.

עוד העירני בזה ידידי הרה"ג אריאל בנט שליט"א לדבר עמוק ונפלא, דהנה אי נקטינן שהתופס את הבקבוק או הפקק נחשב שאינו עושה מלאכה והכל מתייחס אל המסובב, נמצא שכאשר שנים מסובבים כל אחד יכול לעשות לבד באופן שהשני לא עושה מלאכה, שהרי יכול האחד לסובב והשני רק יחזיק, ובאופן זה רק המסובב יהיה חייב, וא"כ גם כאשר שניהם מסובבים יוצא שכל אחד יכל לעשות זאת לבד דהיינו לסובב כאשר שכנגדו אינו מסובב אלא רק מחזיק, ושפיר קרינן להו זה יכול וזה יכול ומשום הכי כששניהם מסובבים תרוייהו פטורים, ואני חכתי בזה, דאפשר דלא תלי בדין אלא במציאות, כלומר לא אכפ"ל אם כל אחד יכול לעשותו בפטור, אלא בעינן שיוכל ממש לעשותו לבדו. ועוד דכיון שבאים לפטור שניהם א"כ דנים על תרוייהו יחד ובודאי שאם שניהם יחזיקו ולא יסובבו לא יפתח הבקבוק, דו"ק וצ"ע. והוא אמר לי כי בבי מדרשא צידדו כוותיה, אלא שיש שהעיר לו, שכאשר שניים מסובבים אזי הפקק נפרד יותר מהר, וכלפי הקדמת-זמן זו חשיב כל אחד 'אינו יכול', וצ"ע בכל זה.

דהיסוד הנ"ל הוא דוקא כגון שאחד שלח אצבע גרידא וכדומה שאז נתן כח קטן בפעולה, וזה כאילו שיש כאן איש חלש שלא יכול להרים לבד, אבל כאשר הרים בידו כראוי ורק שעשה זאת בצורה הנכונה להרים מצד אחד כשרעהו בצד השני, אז זה רק חסרון ב'אופן' אבל לא חסר ב'כח', ובכה"ג חשיב ז"י וז"י. וממילא מיושב שגם לגבי בקבוק כאשר שלח את ידו יש בכח הזה לפתוח את הבקבוק אם יעשה באופן הנכון, וכביכול יחלק כח ידו לשני ידיים שעל פי יהיה בכח ידיים אלו לפתוח את הפקק, ולכן לא חשיב שאינו יכול, וממילא איכא פטורא דשנים שעשוהו.

והנה כששמעתי זאת ששתי פל הון בחילוק נפלא זה, אולם כאשר בינתי לבדוק במקורם של דברים, ראיתי שאי אפשר לומר כן, דסתמת לשון הביאורו"ל "שעושה באופן שהוא לבדו לא היה יכול לעשות" משמע שבשינוי אופן אי משתנה הדין ולא אכפ"ל שלא שינה את כמות כוחו. וכ"ה במקורות דין זה בראשונים, דהתוס' (שבת צג. ד"ה אמר מר) כתבו, האי אינו יכול היינו אפי' בעל כח הרבה אלא שהוא נושא הקורה בענין זה בכה"ג שאלמלא אחר לא היה יכול לנושאה לבדו כגון באצבע או תופסה בענין זה שאינו יכול לנושאה לבדו, דמה לנו לכוחו כיון דהשתא מיהא אינו יכול לנושאה. הרי דסברי דלא אכפ"ל מכוחו, וכן הוסיפו עוד דוגמא מלבד הא דאצבע, למימר שגם שינוי אופן אפילו שזה בכל היד וכדו' בכ"ז חשיב אינו יכול. ויותר מפורש ברשב"א (שם צב: ד"ה זה) שכתב, כל יכול שבכאן הוא שיכול להוציאו באותו ענין שהוא אוחזו עכשיו, וכל שאינו יכול פירושו שאינו יכול להוציאו באותו ענין שהוא אוחזו עכשיו ואע"פ שיש בכוחו לתקנו ולהוציאו בענין אחר, דמ"מ כיון שהוא אוחזו עכשיו בענין שאינו יכול להוציאו לא אכפת לן אם יש בו כח להוציאו בענין אחר. וראה גם בלשון הרמב"ן (שם), לא שיש לו כח לתקן ולאחזה כרצונו ולהוציאה, אלא שיש בו יכולת להוציאה באחיזה זו שהוא אוחזו בה עכשיו.

[אחר כך ירדתי שוב אל העיון במקורי הדברים וחזיתי שאינם פשוטים. דהנה במהרש"א דקדק דהתוספות כתבו כן דוקא לגבי זה יכול וזה אינו יכול, וכתב שלא כתבו כן לעיל בדעת ר"ש דפטר בזה אינו יכול וזה אינו יכול, משום שהוא לא פטר מצד דחשיב רק מסייע אלא משום דגלי קרא לפטור אע"ג דכל אחד ואחד כולה מעשה עביד, והשתא איכא למימר דתפשת מועט תפשת ולא פטור קרא אלא באינו יכול כלל אבל תופסה בענין שאינו יכול ויכול הוא בכחו לא פטר קרא, אבל הכא בזה יכול וזה אינו יכול לא פטר ליה קרא אלא דאנן מסברא פטרינן לזה שאינו יכול דה"ל מסייע א"כ מה לנו לכוח כיון דהשתא מיהא אינו יכול והשני יכול לא ה"ל זה שאינו יכול אלא מסייע בעלמא. ועיין בקרני ראם שתמה עליו, מה יתן לי לרבי שמעון דחשיב 'יכול' הא כל שכן שפטור בזה יכול וזה יכול וכדעת רבי יהודה ורק שהוסיף לפטור גם בזא"ז וזא"ז. ועיי"ש בשפת אמת ובגנזי יוסף (הובא בהגהות על מהרש"א) מה שתירצו שאין כוונת מהרש"א לאופן שתרוייהו יכולים אלא כשאחד חלוק מהשני.

ומ"מ לא התבאר מה סברי רבותינו בדעת רבנן דפטרי בזה יכול וזה יכול מה הדין כשכל אחד באמת יכול ורק עושים באופן שכל אחד אינו יכול לבדו. וחזינו להגאון המופלא בעל כלי חמדה (בפרשת קרח דף עח) שהביא מרבינו המב"ט בקרית ספר (הלכות שבת פרק ט) בהא דאחד נתן את האור ואחד נתן את העצים ואחד נתן את הקדרה ואחד נתן את המים ואחד נתן את הבשר ואחד נתן את התבלין ובא אחר והגיס כולן חייבים משום מבשל שכל העושה דבר מצרכי בישול הרי זה מבשל, שכתב דאע"ג דיחיד העושה אותה חייב ולא שנים ושלשה, היינו בזה יכול וזה יכול אבל הכא דבבת אחד באו כולם זה באור וזה בעצים וכו' הוה ליה זה אינו יכול וזה אינו יכול דבבת אחד אין אחד מהם יכול לעשות כל אלו הדברים ולהכי חייב כמו במשכן דחשיבה מלאכה שנים הנושאים את הארון דהוי זה אינו יכול וזה אינו יכול. אלמא דס"ל דאף בזה קאמרי התוס' דחשיב אינו יכול. והביא שמצא שכן סבר גם הגאון חלקת יואב (בהשמוט לאו"ח אות ט).

אך הכלי חמדה גופיה כתב לתמוה על כך, וכתב דאדרבא ממה שלא כתבו כן התוספות גבי זיו"ז אלמא דבזה לא קאמרי שישחשב שאינם יכולים ויתחייבו אלא מודו שבכה"ג הם פטורים, והיינו טעמא דכיון שבעצם הם יכולים א"כ אדרבא מה שהם עושים באופן שהם לא יוכלו הרי זה יותר שינוי וחשיב לאו אורחיה וממילא זה סיבה לפוטורם, עיי"ש שכתב שלא מצא מבואר בשום מקום מהראשונים שאם שניהם יכולים בעצם ועושים באופן שאין יכולים שזה יחשב זא"ז וזא"ז. ועיי"ש מה שביאר בטעם הדין דאחד נותן את האור וכו' (וע"ע בדבריו בקונטרס אחרון אות יז לפרשת ויקהל אות א מה שהקשה על המב"ט באופן אחר) ואכמ"ל.

והנה אף אם אין בכוחי לחלוק על הגאון כלי חמדה, מכל מקום כבר הוא הביא לנו שהמב"ט והחלק"י לא סברי כמותו, אלא שטענתו בפיו דלא מצאנו כן בראשונים, אולם אני מצאתי כן, בלשון הרמב"ן הנ"ל שהדיבור המתחיל בו הוא "זה יכול וזה יכול" ועל כך הביא את יסוד התוספות, ומפורש דאף בזה אמרינן דבעינן שכל אחד יוכל באופן שעושה כעת הא לאו הכי חשיב זא"ז וזא"ז. ויל"ד אם מוכח מדבריו דלא כמהרש"א, או שמא בדעת רבי שמעון מודה, ושו"ר בילקוט ביאורים (שבת שם הערה לו) שהביאו דקדוק זה והוסיפו שכן הוא בריטב"א שם, וכתבו שאין זה סותר